

Conservarea și protejarea culturii naționale*

Acad. Ioan-Aurel Pop

Președintele Academiei Române

Acad. Ioan-Aurel Pop

Cultura națională a românilor are câteva caracteristici fundamentale, care trebuie conștientizate și apoi promovate mereu, cu scopul păstrării sale la nivelul de competitivitate cel mai înalt. În primul rând, cultura națională nu se poate imagina decât în cadrul său universal, în raport cu care a pulsat mereu, la care s-a raportat și în ale cărui curente s-a încadrat constant de la Renaștere încoace. În al doilea rând, cultura națională are o dimensiune istorică esențială, fără de care nu poate funcționa, fără de care își pierde statutul și se disipează în alte culturi sau moare pur și simplu odată cu poporul care a creat-o.

S-au dat, de-a lungul timpului, numeroase definiții ale culturii, fără să se cadă de acord asupra uneia general acceptate. Sub aspect etimologic, cuvântul cultură este latinesc. Verbul *colo*, *-ere*, *colui*, *cultum* are accepțiuni destul de variate: a cultiva (pământul), a locui, a împodobi, a îngriji, a ocroti, a îndrăgi, a-i cinsti pe zei etc.

Cultura spirituală (intelectuală) de grup, însă, este un concept mai bine circumscris și acesta se referă, cred, la ansamblul manifestărilor spirituale ale unei comunități, concretizate în creații și realizate, de regulă, în instituții. Cultura aceasta spirituală s-a înfăptuit de-a lungul istoriei și se înfăptuiește și

**Cuvânt de deschidere rostit la sesiunea festivă dedicată Zilei Culturii Naționale (15 ianuarie 2019, Ateneul Român)*

acum, sub ochii noștri. Ea este, prin urmare, o moștenire, transmisă deopotrivă prin memoria individuală și prin memoria colectivă, dezvoltată mereu. Nimeni nu poate elabora o creație spirituală – oricât talent ar avea – dacă nu este depozitarul acestei moșteniri, dacă nu a asimilat valorile culturale anterioare, dacă nu are o anumită *forma mentis* alcătuită prin educație, transmisă dinspre trecut. Tot așa, cultura de grup și, mai exact, cultura românilor ca națiune nu are niciun înțeles fără componenta sa istorică.

Umaniștii secolului al XVI-lea, de la Neagoe Basarab și Nicolaus Olahus (Nicolae Românul) până la Macarie, Eftimie și Azarie, deși au scris încă în limbile liturgice, de cancelarie și de cultură ale vremii, au avut o aplecare spre valorile poporului român încadrate în valorile generale europene. În lucrarea *Hungaria* (1536), Nicolae Românul, mândru că descinde din dinastia domnitoare a Țării Românești, spune: „Moldovenii au aceeași limbă, aceleași obiceiuri și aceeași religie ca și cei din Țara Românească; se deosebesc în parte doar prin îmbrăcăminte... Limba lor și a celorlalți români a fost odinioară romană, ca unii care sunt coloni ai romanilor. În vremea noastră, limba moldovenilor se deosebește foarte mult de aceea (limba latină), dar vorbele lor pot fi înțelese de latini”¹. Referindu-se apoi la românii din Transilvania, adaugă: „Românii spun că sunt coloni ai romanilor. Argumentul acestui lucru este că au multe în comun cu limba romană și se găsesc în acest loc foarte multe monede ale acestui popor, fără îndoială indicii mari ale vechimii și stăpânirii romane aici”².

Umaniștii târzii și pre-iluminiștii – Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Constantin Cantacuzino Stolnicul, Dimitrie Cantemir – formați la lumina școlilor occidentale au demonstrat romanitatea poporului român și latinitatea limbii, preamărind Dacia Romană, ca premisă a intrării spațiului nostru de la Carpați și de la Dunăre în circuitul continental. Miron Costin, convins că „numele [nostru] cel drept din moși-strămoși este *român*, cum își cheamă și acum locuitorii din țările ungurești, și muntenii țara lor și cum scriu și răspund cu graiul: *Țara Rumânească*”³. Concepția acestui savant despre unitatea poporului său este exprimată în texte variate, dar reiese în chip sintetic dintr-un pasaj aflat în *Historia Moldo-Valachica*: „Astfel, astăzi moldovenii, muntenii, vlahii transalpini, basarabenii și epiroții se numesc pe sine cu toții cu un nume cuprinzător, nu vlahi, ci români, iar limbii lor neaoșe îi spun limba română”⁴.

Cea mai extinsă și savantă argumentare a unității și originii romane a românilor, rămasă ca atare până spre finele secolului al XVIII-lea, a făcut-o Dimitrie Cantemir, în lucrarea *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, publicat într-o primă ediție la Sankt Petersburg, în anul 1717, de la Nașterea Mântuitorului (sau 7225, de la Facerea Lumii). Aici, autorul afirmă clar, din primele pagini, că neamul romano-moldo-vlahilor „necurmat lăcuște în Dachia (adecă în Moldova, în Țara Munteniască și în Ardeal)”⁵. Unitatea și romanitatea apar însă exprimate peste câteva pagini, înainte de *Prolegomena*, loc în care se arată, de fapt, titlul dezvoltat al lucrării: „Hronicon a toată Țara Româniască (care apoi s-au împărțit în Moldova, Munteniască și Ardealul) din descălecatul ei de la Traian împăratul Râmului. Așijderea pentru numerele⁶ carele au avut odată și carele are acmu. Și pentru romanii cari de atunci într-înșă așăzindu-să, într-aceiași și până acmu lăcuesc”⁷. Lucrarea îi așază pe români între popoarele romnice, în cadrul lor european firesc.⁸

Iluminismul românesc, ilustrat cel mai bine de Școala Ardeleană, a fost o formă a luptei de emancipare națională prin cultură, prin erudiție, prin domenii largi ale cunoașterii, precum istoria, filologia, literatura, filosofia, teologia, dreptul și chiar științele naturii. Acei mari intelectuali, precum Inochentie Micu, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ioan Budai-Deleanu, Ignatie Darabant, Ioan Para, au elaborat nu numai cărți de căpătâi ale culturii naționale, ci și texte politice fundamentale ale emancipării noastre: „Fericate auguste împărate! (...) Națiunea română este cu mult cea mai veche dintre națiunile Transilvaniei din vremea noastră, întrucât este lucru sigur și dovedit, pe temeiul mărturiilor istorice, al unei tradiții niciodată întrerupte, a asemănării limbii, datinilor și obiceiurilor, că ea își trage originea de la coloniile romane aduse la începutul secolului al doilea de către împăratul Traian, în nenumărate rânduri, în Dacia, cu un număr foarte mare de soldați veterani, ca să apere Provincia. Urmașii lui Traian Augustul au stăpânit Dacia câteva secole. Sub a lor neîntreruptă stăpânire, în această Provincie a fost răspândită și credința creștină după ritul bisericii răsăritene” (din *Supplex Libellus Valachorum* elaborat de elita românească transilvăneană la 1791 și înaintat Vienei)⁹. Generația iluministă românească a crezut sincer că prin cultură se poate ajunge la libertate și a militat neîncetat pentru acest ideal.

După 1821, începe afirmarea pre-romantismului și a apoi a romantismului românesc, cu accente tot mai puternice, de la Vasile Cârlova și Grigore Alexandrescu până la Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu și Mihai Eminescu. Dacă umanismul și chiar iluminismul românesc au privilegiat antichitatea, urmărind să imite (până la un punct) clasicismul greco-roman, considerat leagănul lumii civilizate, romantismul a recuperat pentru creație Evul Mediu, când s-au afirmat popoarele europene deplin constituite pe ruinele Imperiului Roman și ale vecinătăților sale barbare. Tema ruinelor, castelele princiare și boierești, etosul luptei de apărare a Republicii Creștine în fața asalturilor Semilunii, gloria eroismului pentru apărarea moșiei etc. sunt abordări care apropie clar romantismul românesc de cel european.

În vreme ce în proză principele preferat este Alexandru cel Bun (scriitorul că afirmă își poate dovedi până la acest domn ascendența!), în lirica eminesciană, deopotrivă în cea de sorginte populară și în cea de factură cultă, Ștefan cel Mare este de departe monarhul dominant. De la vagi memorări sau pomeniri doar de nume până la adevărate portrete, voievodul tutelar se bucură de o atenție constantă. „Când Ștefan se suie călare pe cal/ Răspunde Suceava din urmă...” („Ștefan cel Mare. Schițe de inm”)10, încât marele luptător în numele Țării și al Crucii se confundă cu națiunea sa și cu lumea dreptății, pentru care s-a căznit atât de mult în viața pământească. Altminteri, domnul apare veghind din ceruri la soarta Moldovei și a României întregi.

În fața nimicniciei vremurilor de ocupație a provinciilor istorice, de către austrieci, de către unguri și de către ruși, adică de către „străinii” cei răi, mântuirea (în poezia „Doina”) nu poate veni decât de la Ștefan cel Mare: „Ștefane, Măria Ta,/ Tu la Putna nu mai sta,/ Las’ Arhimandritului/ Toată grija schitului,/ Lasă grija sfinților/ În seama părinților...”11. Voievodul, dotat cu atributul divin al învierii, aidoma Mântuitorului lumii, este singurul capabil să salveze Țara. Fie și numai la sunetul cornului voievodal, „Toți dușmanii or să piară/ Din hotară în hotară”12. După patru secole de la fondarea Putnei, „fiii României” se roagă înaintea Domnului lor, ca înaintea Domnului din ceruri: „Dar printre fum și lupte în cercul de lumină/ Se văd cerești casteluri de-a lui Hristos țării,/ Și între ele-i Putna, în care-adânc se-nchină/ Lui Ștefan-vodă

astăzi ai României fii.” Și în alte poezii de sorginte populară, tot Ștefan cel Mare domină scena, așa cum se întâmplă în „Mușatin și codrul”: „Ștefan-vodă, tinerel,/ Trece puntea singurel,/ Cu pieptarul de oțel,/ Cu cușma neagră de miel, /Drag i-e codrului de el” („Închinare lui Ștefan Vodă”)13. Domnii români ai lui Eminescu stăpânesc, organizează și obləduiesc țara în mod natural, ocrotind națiunea.

De la romantism încoace, curentele europene devin tot mai numeroase, mai intense și, unele, tot mai excentrice, găsindu-și pe rând, aproape fără decalaje cronologice, pandanții în cultura românească.

Sincronizarea civilizației românești cu cea occidentală – dincolo de marea chestiune a formelor fără fond, teoretizată de Titu Maiorescu – s-a realizat mai întâi prin cultură. Creația culturală de nivel european a fost însoțită de înființarea unor instituții de cultură potrivite modernizării, de la biblioteci și muzee până la licee și universități, de la ASTRA până la Academia Română. În funcționarea bună a acestor instituții, limba română a jucat rolul de catalizator, de element coagulant și așa se întâmplă și astăzi. Alături de istorie și de credință, limba română ne dă măsura naționalității noastre, a identității noastre ca popor.

Mulți specialiști ne atrag atenția că limba română se află acum în pericol. Nu cred că trebuie să ne lăsăm copleșiți de asemenea semnale, însă nu este bine nici să le ignorăm. Asistăm la o serie de atentate grave asupra limbii române, de la „poluarea” ei cu barbarisme și cu expresii nepotrivite, calchiate mecanic din alte limbi și până la asalturile asupra unității sale. Sunt unii – mânați de interese extra-științifice – care tind să desprindă de limba română dialectele sale sudice și mai ales dialectul aromân, așa cum sunt alții care vor să diminueze numărul orelor de română din școli și să organizeze studiul limbii și literaturii după criterii anistorice, nerespectând succesiunea curentelor culturale și creând un adevărat haos în structurarea materiei.

Menirea Academiei Române – ca și a ministrului Educației și a Ministerului Culturii (devenit, simptomatic, și al Identității Naționale) – este de a veghea asupra calității educației tinerilor din România. Iar această educație, înscrisă ferm în cadrele europene și universale, trebuie să rămână una românească dacă mai credem în menirea acestei țări numite România și dacă mai dorim să lăsăm urmașilor rațiunile de a sărbători, peste decenii și secole, Ziua Culturii Naționale.

Acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, și prof. Radu Baltasiu, la evenimentul de lansare a aplicației digitale „Mihai Eminescu – întreaga operă”

Note

¹ I.S. Firu, Corneliu Albu (Studiu introductiv și note de ~), *Umanistul Nicolaus Olahus (Nicolaiu Românul) (1493–1568). Texte alese*, București, 1963, p. 120.

² *Ibidem*, p. 121.

³ Miron Costin, *Opere alese. Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor. Viața lumii*, ediție de Liviu Onu, București, 1967, p. 156–157.

⁴ Dimitrie Cantemir, *Opere complete*, vol. IX, tom. I, p. 414–415. Cf. Sergiu Iosipescu, „Cumanitatea” românilor. *Adnotări pe marginea unei discuții*, în vol. „Retrospecții medievale. In honorem professoris emeriti Ioan Caproșu”, editori Victor Spinei, Laurențiu Rădvan, Arcadie M. Bodale, Iași, 2014, p. 348.

⁵ Prima ediție critică, în românește și cu litere latine, este D. Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, publicat sub auspiciile Academiei Române..., ediție de Gr.G. Tocilescu, București, 1901, în „Operele principelui Dimitrie Cantemir”, tomul VIII.

⁶ „Numerele” înseamnă la Cantemir „numele”.

⁷ Dimitrie Cantemir, *Hronicul...*, p. 57. Această definiție a Țării Românești, a originii românilor și unității lor istorice este expusă de autor, după *Predoslovie, Praefatio și Catastihul istoricilor, gheografilor, filosofilor, poetilor pomeniți în Hronic*, chiar la finele acestei din urmă secțiuni și înainte de *Prolegomena*.

⁸ Ioan-Aurel Pop, *Între real și ideal: Dimitrie Cantemir despre locul românilor în Europa*, în vol. „Dimitrie Cantemir (sesiune de comunicări științifice: 10 decembrie 2010)”, București, 2011, p. 285–296.

⁹ D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, Ediție nouă cu adăugiri și precizări, București, 1984, p. 455 (text latin), 468 (traducere românească).

¹⁰ Mihai Eminescu, *Opere. Poezii*, Ediție critică, cronologie, note și variante de Perpessicius, Introducere de Eugen Simion, diferențe textuale și un comentariu asupra ediției Perpessicius de Nicolae Georgescu, București, 2013, p. 800-801.

¹¹ *Ibidem*, p. 173.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 885–893.